

Jerzy Gapys (UNIwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach)

ORCID: 0000-0003-0097-0771

Zbigniew Kowalczyk

ORCID: 0000-0001-6872-3510

Tercjarstwo w dekanacie radoszyckim 1918–1939

DOI: 10.25951/8469

STRESZCZENIE

W Kościele katolickim w okresie międzywojennym działało wiele organizacji religijnych. Jednym z najliczniejszych był III Zakon św. Franciszka. W diecezji sandomierskiej III Zakon funkcjonował w prawie 78% parafii, sytuowało to diecezję w gronie liderów w skali całego kraju. W dekanacie radoszyckim tercjarstwo istniało we wszystkich parafiach dekanatu. Tercjarstwo dzieliło się na gałąź męską i żeńską. Liczniejsze były koła żeńskie. Kobiety stanowiły około 90% wszystkich członków tercjarstwa w dekanacie. Do III Zakonu należeli głównie mężczyźni żonaci i zamężne kobiety rekrutujące się głównie ze środowiska chłopskiego. Działalność III Zakonu w założeniu miała wspierać życie religijne w dekanacie. W praktyce mimo dużej liczebności tercjarze nie zawsze w pełni wypełniali swój charyzmat.

SŁOWA KLUCZOWE: Kościół katolicki 1918–1939, diecezja sandomierska, organizacje religijne, tercjarstwo (III Zakon).

SUMMARY

Tertiary in the Deanery of Radoszyce 1918–1939

Many religious organizations were active in the Catholic Church in the interwar period. One of the most numerous was the Third Order of St. Francis. In the diocese of Sandomierz, the Third Order functioned almost in 78% of parishes, which placed the diocese among the leaders in the whole country. In the deanery of Radoszyce, tertiary education existed in all parishes of the deanery. The tertiary was divided into male and female. The female circles were more numerous. Women accounted for about 90% of all members of the tertiary in the deanery. The Third Order consisted mostly of married men and women recruited mainly from the peasant milieu. The activity of the Third Order was supposed to support religious life in the deanery. In practice, despite the large number of tertiaries, they did not always completely fulfill their charism.

KEYWORDS: Catholic Church 1918–1939, Diocese of Sandomierz, religious organizations, tertiary (III Order).

Parafia w okresie potrydenckim była wspólnotą religijną i instytucją duszpasterską. Reformy Piusa X i Benedykta XV określiły rolę parafii na następne dekady, jej głównym zadaniem było organizowanie i prowadzenie duszpasterstwa parafialnego (m.in. szafarstwo sakramentów i przepowiadanie oraz katecheza)¹. W tym kontekście ważnym elementem życia religijnego była również działalność rozmaitych stowarzyszeń kościelnych i bractw religijnych. Ich celem było pobudzenie życia parafialnego i formacja w duchu katolickim. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. określał stowarzyszenie kościelne jako zrzeszenie wiernych założone lub zatwierdzone przez władzę kościelną w celu popierania doskonalszego życia chrześcijańskiego, dla wykonywania dzieł pobożności i miłości chrześcijańskiej oraz dla pomnożenia kultu publicznego². Osobowość prawną stowarzyszenie uzyskiwało przez dokument erekcyjny właściwego przełożonego kościelnego. Oprócz tego miało swoją nazwę oraz statut zatwierdzony przez Stolicę Apostolską albo ordynariusza miejscowej diecezji³. Kanon 700 Kodeksu wyróżniał 3 rodzaje stowarzyszeń kościelnych: trzecie zakony, bractwa oraz związki pobożne⁴. Członkowie bractw na ogół rekrutowali się z szerszych kręgów społecznych, a elity skupione były w Sodalicjach Mariańskich⁵. Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie Trzeciego Zakonu (tercjariatwa) w dekanacie radoszyckim w latach 1918–1939. Wybór tematu został podyktowany próbą wskazania na przykładzie dekanatu rzeczywistej działalności tercjariatwa w środowisku wiejskim. Wykazywana w skali kraju duża liczba tercjarzy (o czym dalej) raczej nie przekładała się na aktywność organizacji w parafiach, szczególnie w społecznościach wiejskich. Badania podstawowe, a takim jest podejmowany temat, są ze wszech miar zasadne, ponieważ pozwalają na weryfikację ustaleń natury ogólnokrajowej w konfrontacji z materiałem źródłowym obrazującym poszczególne wymiary życia religijnego w parafiach.

¹ A. Misiaszek, *Powstanie i rozwój historyczny parafii*, „Studia Warmińskie” 41–42 (2004–2005), s. 332–334.

² Kan. 685; por.: F. Bączkowicz, J. Baron, W. Stawinoga, *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957, s. 762.

³ Tamże, s. 765–766.

⁴ Kan. 700; por.: tamże, s. 771.

⁵ H. Wyczawski, *Działalność religijna i społeczna*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 2, Poznań 1979, s. 53.

Dekanat, w tym przypadku dekanat radoszycki⁶, który skupiał 10 parafii wiejskich, wpisuje się w ramy metodologiczne badań podstawowych. Zbadano parafie, czyli jednostki, gdzie toczył się podstawowy nurt życia religijnego; mają one jednorodny charakter (parafie wiejskie), wielkość dekanatu (próbka 10 parafii) – to wystarczające dowody, by uznać poczynione ustalenia za reprezentatywne dla środowisk wiejskich w Polsce centralnej.

W dekanacie radoszyckim, podobnie jak w diecezji sandomierskiej, w okresie międzywojennym działało wiele bractw i organizacji religijnych. Niektóre z nich legitymowały się nawet siedemnastowieczną metryką⁷. Obok tych istniejących powstawały nowe. Najczęściej ich zakładanie było wynikiem zaleceń biskupów lub było inicjowane przez księży⁸. Jedną z najstarszych i najliczniejszych organizacji kościelnych było tercjarstwo, nazywane też Trzecim Zakonem (III Zakon). Oficjalna nazwa organizacji brzmiała: Trzeci Zakon Świecki Franciszkański. Pierwszy (I) Zakon został założony w 1209 r. przez Franciszka z Asyżu. Regułę tego zakonu zatwierdził w 1223 r. papież Honoriusz III. Drugi (II) Zakon powstał w 1212 r. Zakon ten skupiał kobiety. Zakonnice do niego należące nosiły miano klarysek. Nazwa ta pochodzi od św. Klary, współorganizatorki zakonu. Interesujący nas Trzeci Zakon osób świeckich założony został około 1221 r. Początkowo osoby do niego należące nazywano „braćmi pokutnikami”⁹. Podstawę prawną jego funkcjonowania stanowiła reguła zatwierdzona bullą „Supra montem” przez papieża Marcina IV w 1289 r.¹⁰ 30 maja 1883 r. Leon XIII wprowadził konstytucją „Misericors Dei Filius” nową regułę¹¹. Z kolei Pius X w konstytucji „Tertium Franciscarium Ordinem” zalecał tworzenie zakonów przy kościołach parafialnych¹².

⁶ Dekanat radoszycki obejmował 10 parafii: Czerрно, Fałków, Lipa, Miedzierza, Mnin, Pilczyca, Przedbórz, Radoszyce, Stanowiska, Żeleźnica; Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu (dalej: ADS), Akta Statystyki Diecezji, Materiał do katalogu diecezjalnego z parafii: Czerрно, Fałków, Lipna, Mnin, Miedzierza, Pilczyca, Przedbórz, Radoszyce, stanowiska, Żeleźnica z 1933 r.

⁷ W. Wójcik, *Rozwój duszpasterstwa*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” (dalej: KDS) 1969, nr 4, s. 91–92.

⁸ B. Stanaszek, *Duchowieństwo Diecezji Sandomierskiej w latach 1918–1939*, Lublin 1999, s. 341.

⁹ W. Mysłęk, *Kościół katolicki 1918–1939. Rys historyczny*, Warszawa 1966, s. 459.

¹⁰ A. Petrowa-Wasilewicz, *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, Warszawa 2000, s. 67–69.

¹¹ *Reguła i życie braci i sióstr Trzeciego Zakonu Regularnego. Tekst – komentarz – historia*, oprac. G. Bartoszewski, Warszawa 1992, s. 84–85.

¹² M. Kuczowski, *Dzieje Trzeciego Zakonu św. Franciszka z Asyżu na ziemiach polskich w latach 1918–1939 w świetle czasopism tercjarskich*, Pelplin 2010, s. 25.

Rozwój reguły ogłosił w 1927 r. Pius XI w bulli „*Rerum conditio*”¹³. Reguła Trzeciego Zakonu nie była tak surowa, jak reguły zakonów ścisłych. W szczególności akcentowano przestrzeganie zasady posłuszeństwa i wierności przykazaniom bożym. Tercjarze swoją osobowość kształtowali poprzez przepisy *Katechizmu Trzeciego Zakonu*¹⁴. Ich przestrzeganie miało prowadzić do wyrobienia usposobienia zakonnego i samodyscypliny na wzór ideałów życia zakonnego¹⁵.

Zakon miał określoną organizację wewnętrzną. Pod względem zarządu stowarzyszenia III Zakonu podlegały przełożonym I Zakonu określonej gałęzi franciszkańskiej. Na najwyższym szczeblu podlegały papieżowi, a na terenie diecezji biskupom ordynariuszom. Wszystkimi stowarzyszeniami III Zakonu w Polsce kierowała Rada Główna Trzeciego Zakonu¹⁶. Żaden zakon nie mógł przyłączyć do siebie III Zakonu, o ile nie miał na to przywileju papieskiego¹⁷. Zachowany był tu rozdział gałęzi męskiej i żeńskiej. Do erygowania gminy tercjarzkiej potrzebna była zgoda biskupa, a dokonywała jej jedna z gałęzi zakonu franciszkanów. Na jej czele stał brat przełożony lub siostra przełożona, a dyrektorem był zawsze proboszcz¹⁸.

Głównym celem organizacji było propagowanie ascezy, ducha modlitwy oraz stanie na straży moralności i obyczajów¹⁹. Tercjarze mieli własnym życiem „zyskiwać dusze dla Chrystusa”. Głównymi cechami charyzmatu zakonnego było braterstwo oraz duch służby i pokory. Ideały franciszkańskie realizowano przez miłość, ubóstwo, posłuszeństwo, pokorę, czystość, radość i oczywiście przez modlitwę. Do tercjarstwa mógł należeć każdy, kto miał dobrą opinię i posiadał oznaki powołania. Regułą działalności tercjarzy było „zachowanie Ewangelii Jezusa Chrystusa, naśladując życie św. Franciszka z Asyżu, dla którego Chrystus był natchnieniem i centrum życia w odniesieniu do Boga i ludzi”. Jeśli chodzi o modlitwy, członkowie powinni odmawiać do wyboru: jutrznię, nieszpory, godziny liturgiczne, małe oficjum o Matce Bożej, oficjum o Męce Pańskiej św. Franciszka oraz

¹³ *Reguła i życie*, s. 92.

¹⁴ Tercjarze mieli dokładać wszelkich starań, by zachować przykazania boże i kościelne, dbać poprzez pobożne praktyki religijne o formację katolicką i być przykładem życia dla otoczenia; por.: *Katechizm Trzeciego Zakonu świeckiego założonego przez Św. Franciszka, a zreformowanego przez Leona XIII Papieża*, Włocławek 1914, s. 31–33.

¹⁵ W. Mysłek, *Kościół katolicki*, s. 464.

¹⁶ Tamże, s. 460.

¹⁷ I. Grabowski, *Prawo kanoniczne*, Warszawa 1948, s. 300–301.

¹⁸ B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 341.

¹⁹ C. Bogdański, *Organizacje i działalność III Zakonu Ś.O. Franciszka*, Kraków 1926, s. 13–16.

oficjum 12 Ojciec nasz. Ostatnia modlitwa była szczególnie popularna wśród osób nieposiadających umiejętności czytania i pisania. Przyjęcie w szeregi tercjarstwa następowało po sześciomiesięcznym postulacie, rocznym nowicjacie i po złożeniu przyrzeczenia życia według Reguły III Zakonu w formie profesji czasowej lub wieczystej²⁰. Zewnętrzną oznaką przynależności do tercjarstwa było noszenie franciszkańskiego szkaplerza, który zastępował habit²¹.

Przyjmuje się, że na początku okresu międzywojennego w Polsce do III Zakonu należało ponad 11 tysięcy osób, a w 1937 r. liczba członków stowarzyszenia przekroczyła 200 tysięcy. Diecezja sandomierska należała do tych diecezji, w których liczebność III Zakonu była wysoka²². Wynikało to z troski duszpasterskiej biskupów Mariana Ryxa i Pawła Kubickiego, którzy wcielali w życie zalecenia papieskie. Inspiracją do tworzenia tercjarstwa było wydanie przez Benedykta XV encykliki „*Sacra propediem*” i 700 rocznica założenia zakonu św. Franciszka, która przypadała w 1921 r.²³ W związku z tym hierarchowie zachęcali księży i wiernych do zakładania stowarzyszeń we wszystkich parafiach. Z racji tych wydarzeń biskup Marian Ryx wystosował odezwę do duchowieństwa diecezji sandomierskiej, w której zachęcał do: „rozszerzenia Tercjarstwa, zrozumienia jego ducha i propagowania go w jak najszerszych warstwach społeczeństwa katolickiego”. Biskup był przekonany, że „dobrze zorganizowane i należycie uregulowane Tercjarstwo wydać może i po-

²⁰ *Katechizm Trzeciego Zakonu Św. O. Franciszka z Assyżu uzupełnione przez O. Viatora a Mojówka kapucyna*, Warszawa 1914, 5–13, 38–49; M. Kuczkowski, *Dzieje Trzeciego Zakonu*, s. 42–63.

²¹ Biskup Paweł Kubicki przypominał o tym obowiązku tercjarzom dekanatu radoszyckiego w czasie wizytacji pasterskich; ADS, Akta Parafii Przedbórz (dalej: AkPPrz), Odpis protokołu wizyty pasterskiej bp Pawła Kubickiego w parafii Przedbórz z dn. 8 czerwca 1928 r. W parafii Fałków, a być może i w całym dekanacie, tylko jedna osoba świecka – Maria Przygodzka – miała habit i w nim została złożona do trumny. Na co dzień ubierała się po świecku w stroje koloru czarnego. Pochodziła z miejscowości Reczków w parafii Skotniki, gdzie urodziła się 19 września 1890 r. W Fałkowie zamieszkała w zakupionym drewnianym domu w pobliżu obecnego Urzędu Gminy. Zajmowała się krawiectwem i utrzymywała się z tego zajęcia oraz z przyuczania dziewcząt do tego zawodu. Zmarła 5 czerwca 1977 r. i została pochowana na cmentarzu w Fałkowie. Na jej nagrobku widnieje napis, że była dobrodziejką kościoła fałkowskiego. Haftowała do świątyni m.in. obrusy i ornaty. Szyła dla dzieci pierwszokomunijnych stroje na tę uroczystość. Znana była z wielkiej ofiarności dla spraw kościoła. Służyła też jako wzór pobożności dla sióstr w zakonie. A. Leśniewicz, *Duszpasterstwo parafii Fałków w latach 1918–1939*, mps, b.d., s. 79–80.

²² Do diecezji, w których członków III Zakonu było najwięcej, należały: podlaska (21 554 członków), śląska (19 700), warszawska (15 910), sandomierska (15 612), krakowska (15 225), przemyska (14 747) i wileńska (13 455). Najmniej członków liczyły diecezje: łucka (825) i pińska (1710); W. Mysłək, *Kościół katolicki*, s. 460.

²³ M. Kuczkowski, *Dzieje Trzeciego Zakonu*, s. 27–29; B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 342.

winną najlepsze owoce w sprawie odnowienia społeczeństwa w duchu Chrystusowym i najskuteczniej posłuży do zatarcia różnic, jakie w przerażający sposób dzielą dzisiaj nasz naród Polski”²⁴. W związku z tym każda parafia została zobligowana do przesyłania do kurii sprawozdawczości z akcji erygowania III Zakonu²⁵.

W dekanacie radoszyckim (zresztą jak w całej diecezji) akcja ta spotkała się ze zróżnicowanym zainteresowaniem. Najwcześniej, 12 marca 1920 r., powstał III Zakon w parafii Fałków. W następnym roku został założony w 3 innych parafiach dekanatu: w Miedzierzy (15 stycznia 1921)²⁶, w Radoszycach (9 marca 1921) i w Lipie (10 marca 1921). Mimo licznych zabiegów kurii nie wszystkie parafie dokładały starań, aby erygować tercjarstwo. Stowarzyszeń nie założono w następujących parafiach: Czermno, Pilczyca, Przedbórz, Stanowiska i Żeleźnica, ponadto nie wysłały one nawet do kurii sprawozdań na temat tercjarstwa²⁷. W tej sprawie kuria monitowała m.in. proboszcza z Czermna, że jeśli nawet tercjarstwo działa, a jego erekcja jest nieważna, wtedy członkowie pozostają bez przywilejów i łask udzielonych przez Stolicę Apostolską²⁸. Również na terenie diecezji sandomierskiej nie udało się erygować III Zakonu we wszystkich parafiach. Jak wynika z odezwy biskupa Mariana Ryxa, w 1921 r. Trzeci Zakon istniał w 176 parafiach (77,5%), w części parafii stowarzyszenie nie miało uregulowanego statusu kanonicznego (kanoniczna erekcja)²⁹.

Kuria sandomierska kolejną akcję zakładania stowarzyszeń tercjarskich w diecezji podjęła w 1926 r. Zamierzeniem władz diecezji było utworzenie do 1 marca 1927 r. III Zakonu w każdej parafii³⁰. Inicjatywa ta była związana ze zbliżającą się

²⁴ M. Ryx, *Odezwa do duchowieństwa diecezji sandomierskiej w sprawie 700-letniej rocznicy założenia 3-go Zakonu św. Franciszka*, KDS 1921, nr 6, s. 90–91.

²⁵ *Konferencja XX Dziekanów z 15–16–17 września 1920 r.*, KDS 1920, nr 10, s. 215–216; *Konferencja XX. Dziekanów z 25–26 października 1921 r.*, KDS 1921, nr 12, s. 184; *Konferencja Ks. Dziekanów z 19–20 października 1926 r.*, KDS 1926, nr 11, s. 316–317; *Protokół Konferencji Księży Dziekanów z 25–26 października 1927 r.*, KDS 1927, nr 11, s. 300–302.

²⁶ Mowa jest tu o kanonicznym erygowaniu stowarzyszenia. Jak podaje *Kronika Parafii Miedzierza*, tercjarstwo było wcześniej prowadzone w parafii przez księdza proboszcza Jana Kwietnia, ale potajemnie. Powodem takiego stanu rzeczy było tępienie przez rząd moskiewski wszelkich akcji katolickich; Archiwum Parafii Miedzierza (dalej: APMie), *Kronika Parafii Miedzierza*, s. 29.

²⁷ ADS, Akta dekanatów dotyczące tercjarstwa (1909–1949), Pismo Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu do Dziekana Dekanatu Radoszyckiego z dn. 19 sierpnia 1924 r.

²⁸ Tamże, Pismo Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu do ks. Piotra Walczak, proboszcza Czermna z dn. 20 października 1924 r.

²⁹ M. Ryx, *Odezwa do duchowieństwa diecezji sandomierskiej*, s. 90.

³⁰ *Protokół Konferencji Księży Dziekanów z 19–20 października 1926 r.*, KDS 1926, nr 11, s. 316–317.

700 rocznicą śmierci św. Franciszka z Asyżu. W związku z tym zagadnienie zakładania stowarzyszeń tercjarских było stale obecne na zjazdach księży dziekanów, kuria liczyła na przyspieszenie rozwoju struktur tercjarstwa w diecezji. Biskup Paweł Kubicki osobiście referował sprawy związane z III Zakonem. Hierarcha nie tylko nalegał na zakładanie tercjarstwa, lecz także instruował księży, jak to zrobić. Podkreślał, że III Zakon: „będzie zawsze, jak uczy doświadczenie ośmiu prawie wieków, nie tylko jednym z najbardziej wypróbowanych środków doskonalenia ducha, ale i potężnym czynnikiem pomocy proboszcza w jego pracy duszpasterskiej”³¹. Posunięcia te przyniosły oczekiwany skutek. W dekanacie radoszyckim koła III Zakonu zostały zorganizowane w kolejnych parafiach. W 1926 r. tercjarstwo zostało założone w Mninie (27 listopada), Przedborzu (3 listopada), Stanowiskach (19 października) i Żeleźnicy (11 listopada). W roku następnym uczyniły to już ostatnie parafie dekanatu: Czermno (8 lutego) i Pilczyca (19 lutego). Od 1927 r. stowarzyszenie III Zakonu istniało więc we wszystkich parafiach badanego dekanatu³². Do końca badanego okresu stan posiadania tercjarstwa w dekanacie nie uległ zmianie (tab. 1).

Tabela 1. Trzeci Zakon św. Franciszka w dekanacie radoszyckim w 1938 r.

Parafia	Data erekcji	Założyciel	Pod wezwaniem
1	2	3	4
Czermno	8 lutego 1927 r.	o. Honorat kapucyn z Warszawy	–
Fałków	12 marca 1920 r.	o. Czesław Bogdalski, bernardyn	św. Antoniego Padewskiego
Lipa	10 marca 1921 r.	o. Czesław Bogdalski, bernardyn	św. Franciszka z Asyżu
Miedzierza	15 stycznia 1921 r.	o. Czesław Bogdalski, bernardyn	Najświętszej Maryi Panny Częstochowskiej
Mnin	27 listopada 1926 r. ³³	o. Wijator, kapucyn z Warszawy	–

³¹ *Protokół Konferencji Księży Dziekanów z 25–26 października 1927 r.*, s. 300.

³² W tym samym czasie III Zakon był zakładany też w pozostałych parafiach diecezji, zatem pod koniec lat dwudziestych stowarzyszenie istniało w każdej parafii; *Protokół Konferencji Księży Dziekanów z 25–26 października 1927 r.*, s. 300–302; *W sprawie tercjarstwa z okazji jubileuszu 700-lecia śmierci świętego Franciszka z Asyżu*, KDS 1926, nr 7–8, s. 218–219.

³³ Parafia Mnin nie miała dokumentu erekcyjnego Trzeciego Zakonu św. Franciszka. Jak wyjaśnił ks. Tadeusz Malewski, proboszcz tej parafii, w 1923 r. zakon istniał. Jednocześnie

Pilczyca	19 lutego 1927 r.	Ks. Leon Izdebski z upoważnienia o. kapucynów	–
Przedbórz	3 listopada 1926 r.	o. Wijator, kapucyn z Warszawy	–
Radoszyce	9 marca 1921 r.	o. Czesław Bogdalski, bernardyn	św. Antoniego Padewskiego
Stanowiska	19 października 1926 r.	o. Wijator, kapucyn z Warszawy	–
Żeleźnica	11 listopada 1926 r.	o. Wijator, kapucyn z Warszawy	–

Źródło: ADS, Akta Statystyki Diecezji, Dekanat Radoszycki, Materiały do katalogu diecezjalnego z roku 1938; ADS, Akta dekanatów dotyczące tercjarstwa (1909–1949), Dokument erekcyjny Trzeciego Zakonu św. Franciszka w parafii Czermno z dn. 8 lutego 1927 r.; tamże, Dokument erekcyjny Trzeciego Zakonu św. Franciszka w parafii Fałków z dn. 8 lutego 1927 r.; tamże, Dokument erekcyjny Trzeciego Zakonu św. Franciszka w parafii Lipa z dn. 10 marca 1921 r.; tamże, Dokument erekcyjny Trzeciego Zakonu św. Franciszka w parafii Miedziera z dn. 15 stycznia 1921 r.; tamże, Pismo ks. T. Malewskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 25 maja 1924 r.; tamże, Dokument erekcyjny Trzeciego Zakonu św. Franciszka w parafii Radoszyce z dn. 9 mara 1921 r.; tamże, Dokument erekcyjny Trzeciego Zakonu św. Franciszka w parafii Żeleźnica z dn. 11 listopada 1926 r.; ADS, Bractwa i Stowarzyszenia Religijne w Dyecezji Sandomierskiej (bez daty); Wykaz kół III Zakonu św. Franciszka, KDS 1927, nr 11, s. 314; ADS, Akta Bractw (1918–1929), Dekanat Radoszyce, Organizacje religijne przy kościele w Radoszycach – pismo ks. J. Kosińskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 21 sierpnia 1928 r.; tamże, Bractwa w parafii Czermno – pismo z dn. 1 września 1928 r.; tamże, Pismo ks. J. Sroczyńskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 30 sierpnia 1928 r.; tamże, Organizacje religijne przy kościele w Miedzierzy – pismo ks. J. Podwysockiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 21 sierpnia 1928 r.; tamże, Pismo ks. L. Wojciechowskiego do Dziekana Dekanatu Radoszyckiego z dn. 1 września 1928 r.; tamże, Organizacje religijne przy kościele w Pilczycy – pismo ks. B. Szczygielskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 29 września 1928 r.; tamże, Pismo ks. A. Ręcajskiego do Dziekana Dekanatu Radoszyckiego z dn. 29 sierpnia 1928 r.; tamże, Organizacje religijne przy kościele w Stanowiskach – pismo ks. J. Snopczyńskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu (b.d.); tamże, Organizacje religijne przy kościele w Żeleźnicy – pismo ks. J. Kadłubca do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 28 września 1929 r.; tamże, Organizacje religijne przy kościele w Fałkowie – pismo ks. J. Dąbrowskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 24 września 1928 r.; Wykaz erygowanych Kół III Zakonu w poszczególnych parafiach, KDS 1926, nr 10, s. 296; Wykaz kół III Zakonu św. Franciszka, KDS 1927, nr 11, s. 314.

Z zestawienia wynika, że większość stowarzyszeń tercjarskich w dekanacie zostało erygowanych w latach 1926–1927, a w latach 1920–1921 tercjarstwo powstało w 4 parafiach (40%). Dekanat radoszycki był jednym z pierwszych deka-

w piśmie do kurii nadmieniał, że stara się o wystawienie dokumentu erekcyjnego; ADS, Akta dekanatów dotyczące tercjarstwa (1909–1949), Pismo ks. T. Malewskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 25 maja 1924 r. oraz Pismo ks. T. Malewskiego do Kurii Diecezjalnej w Sandomierzu z dn. 28 września 1924 r.

natów w diecezji, w których we wszystkich parafiach funkcjonowało tercjarstwo. O żywotności stowarzyszenia świadczy również liczebność stowarzyszeń w poszczególnych parafiach (tab. 2).

Tabela 2. Liczba członków Trzeciego Zakonu św. Franciszka według parafii w dekanacie radoszyckim w latach 1933–1939

Rok	Parafie										Razem
	Czermno	Falków	Lipa	Miedzierza	Mnin	Pilczyca	Przedbórz	Radoszyce	Stanowiska	Żeleźnica	
1933	28	108	102	129	60	31	187	279	53	14	991
1934	33	113	97	130	64	33	190	290	54	13	1017
1935	29	102	97	137	66	33	190	240	57	13	964
1936	30	102	95	136	66	43	190	240	63	13	978
1937	30	101	90	125	43	44	190	241	57	12	933
1938*	30	101	68	140	49	44	200	237	54	12	935
1939	29	101	87	139	56	44	230	243	45	11	985

*Dane w elenchusach różnią się w niektórych parafiach od tych, które wysłali w sprawozdaniach do kurii proboszczowie (*Materiały do katalogu diecezjalnego z 1938 roku*). Różnice jednak nie wpływają krytycznie na analizę materiału).

Źródło: *Elenchusy diecezji sandomierskiej z lat 1933–1939*.

Najsilniejsze stowarzyszenia, co naturalne, działały w największych parafiach: Radoszyce i Przedbórz. Najmniej liczne było Koło III Zakon w Żeleźnicy. Na uwagę zasługuje liczebność tercjarstwa w parafiach: Miedzierza i Falków – w tych średniej wielkości parafiach w skali dekanatu koła liczyły ponad 100 osób. Nie trudno też zauważyć, że po ugruntowaniu się struktury tercjarstwa w dekanacie, w latach trzydziestych liczebność stowarzyszenia była stosunkowo stabilna: 1934 – 1017, 1937 – 933, 1938 – 935 i 1939 – 985. Wahania liczebności zamykały się w 10%. Pod koniec badanego okresu liczba członków wykazywała znów tendencje wzrostowe. Podobnie było z liczebnością tercjarzy w poszczególnych parafiach, jedynie w parafii Radoszyce w 1939 r. liczba członków była zdecydowanie niższa niż w 1934 – odpowiednio 1934 – 290 i 1937 – 237, czyli spadek o ponad 18%. Ta stosunkowo stabilna sytuacja była odzwierciedleniem procesów zachodzących w całej diecezji, gdzie obserwowano względnie stałą liczebność tercjarzy³⁴.

³⁴ B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 343.

W dekanacie radoszyckim, podobnie jak w całym kraju, wśród członków III Zakonu przeważały kobiety³⁵. Statystyka z 1938 r. wskazuje jednoznacznie, że idea tercjarzka zyskała głównie uznanie w środowisku kobiecym (tab. 3). Według stanu na 1 stycznia 1938 r. w dekanacie radoszyckim było 985 tercjarzy, w tym 130 mężczyzn (13,19%) i 855 kobiet (86,81%). W poszczególnych parafiach dekanatu kobiety stanowiły zdecydowaną większość, w Czermnie i Mnie nie było żadnego mężczyzny w stowarzyszeniu, a w Żeleźnicy tylko jeden. W dekanacie radoszyckim procentowy udział mężczyzn w stowarzyszeniu był nieco powyżej średniej w kraju. W całej Polsce w tym samym czasie w kołach zrzeszonych było 198 652 tercjarzy, w tym 18 253 (9,18 %) mężczyzn i 180 399 kobiet (90,82 %) ³⁶.

Tabela 3. Liczba członków Trzeciego Zakonu św. Franciszka w dekanacie radoszyckim w 1938 r.

Parafia	Ogólna liczba członków	Liczba	
		Mężczyzn	kobiet
Czermno	29	–	29
Fałków	101	19	82
Lipa	87	11	76
Miedzierz	139	15	124
Mnin	56	–	56
Pilczyca	44	3	41
Przedbórz	230	60	170
Radoszyce	243	12	231
Stanowiska	45	9	36
Żeleźnica	11	1	10
Razem	985	130	855

Źródło: ADS, Akta Statystyki Diecezji, Dekanat Radoszycki, Materiały do katalogu diecezjalnego z roku 1938.

Na przykładzie dostępnych danych można prześledzić też jak wyglądała przykładowa struktura wewnętrzna tercjarstwa w dekanacie radoszyckim. Zachowała

³⁵ W. Mysiek, *Kościół katolicki*, s. 459; ADS, Akta dekanatów dotyczące tercjarstwa (1909–1949), Wiadomości o III Zakonie Św. Ojca Franciszka w parafii Radoszyce z dn. 26 kwietnia 1924 r. (W Radoszycach w 1924 r. wśród 202 członków było tylko 7 mężczyzn, co stanowiło 3,46%).

³⁶ W. Mysiek, *Kościół katolicki*, s. 459.

się statystyka w tym zakresie dla parafii Fałków z 1924 r. Oprócz wskazania płci członków, odnotowano też stan cywilny tercjarzy: żonaci/zamężne, wdowcy/wdowy, kawalerowie/panny (tab. 4).

Tabela 4. Wykaz członków III Zakonu w parafii Fałków w podziale na stany w 1924 r.

W profesji						W nowicjacie					
mężczyzn			kobiet			mężczyzn			kobiet		
żonatych	wdowców	kawalerów	mężątek	wdów	panien	żonatych	wdowców	kawalerów	mężątek	wdów	panien
18	–	2	56	31	18	3	1	–	10	8	2
20			105			4			20		
125						24					
149											

Źródło: ADS, Akta dekanatów dotyczące tercjarstwa (1909–1949), Wykaz członków III Zakonu w parafii Fałków w podziale na stany z dn. 6 maja 1924 r.

Analizując stan cywilny, zauważamy zasadniczą różnicę między tercjarstwem męskim i żeńskim. Tercjarkami najczęściej zostawały mężatki i wdowy, rzadziej panny; tercjarzami zaś mężczyźni żonaci (tutaj zbieżność, gdyż u kobiet – mężatki), ale już w przeciwieństwie do wdów, wdowcy nie garnęli się do stowarzyszenia, podobnie jak i kawalerowie. Generalnie młodzież żeńska i męska nie wykazywała większego zainteresowania tercjarstwem. Dlatego też utrwał się stereotyp, który stowarzyszenie kojarzył z ludźmi starszymi³⁷. Do nielicznych wyjątków należy zaliczyć parafię Przedbórz, gdzie jak napisano na łamach „Rocznika Diecezji Sandomierskiej”: „Widzi się dość sympatyczny objaw wśród III Zakonu – wiele panien młodych i wiele ojców młodych garnie się do tej poważnej i koniecznej na dzisiejsze czasy organizacji”³⁸.

Organizacyjny sukces tercjarstwa w dekanacie radoszyckim i diecezji sandomierskiej nie przekładał się na aktywność stowarzyszenia (o czym nieco dalej) i nie przyczynił się do ożywienia życia religijnego w parafiach. Problem braku aktywności stowarzyszenia został podniesiony już w 1930 r. na łamach prasy diece-

³⁷ Relacja ustna Janiny Bednarczyk, Wilczkowice 2005 – zbiory prywatne autora; Relacja ustna Józefy Basiak, Lewoszewo 2005 – zbiory prywatne autora.

³⁸ *Praca duszpasterska parafii diecezji sandomierskiej. Parafia Przedbórz*, „Rocznik Diecezji Sandomierskiej” 1930, s. 138.

zjalnej. W artykule *Dlaczego tercjarstwo nieczynne?*, opublikowanym w „Kronice Diecezji Sandomierskiej”³⁹, wskazywano na przyczyny beczynności III Zakonu i mniejszej popularności stowarzyszenia niż zakładano. Do najważniejszych powodów zaliczono brak dostatecznego zaangażowania ze strony księży (głównie nawał obowiązków duszpasterskich) i nie zawsze właściwy dobór ludzi. Jak twierdził autor wspomnianego artykułu, przyjmowanie do tercjarstwa ludzi starych, często analfabetów nie mogło przynieść spodziewanych efektów, szczególnie na wsiach. Tylko ludzie młodzi, świadomi misji tercjarstwa, pełni energii i zapału dawali gwarancję powodzenia w pracy tercjarzkiej. Autor artykułu przestrzegał księży, by starali się uważnie dobierać ludzi. Powołując się na słowa o. Czesława Bogdalskiego, stwierdził, że „lepiej mieć 10 dobrych w zgromadzeniu tercjarzy, niż 100 byle jakich”⁴⁰. Podobną diagnozę można postawić w odniesieniu do dekanatu radoszyckiego, analizując choćby protokoły zebrań członków III Zakonu w parafii Lipa⁴¹. Słabość III Zakonu wiązała się z niewielkim zaangażowaniem miejscowego proboszcza, który ze względu na inne obowiązki duszpasterskie nie miał czasu na pracę z tercjarzami. Brak szerszej działalności wynikał też z nieco przypadkowego doboru ludzi do III Zakonu. Przeważali starsi, nie zawsze rozumiejący idee i charyzmat tercjarstwa.

W skali diecezji sandomierskiej dziekani wielokrotnie analizowali, dlaczego do tercjarstwa należeli głównie ludzie starsi i w dodatku przede wszystkim kobiety. Wychodząc z założenia, że jedną z przyczyn jest niedocenianie organizacji przez duchowieństwo, postanowiono temu zaradzić. Jednym ze sposobów było prowadzenie specjalnych kursów dla tercjarstwa⁴², wizytacje przełożonych stowarzyszenia w parafiach, najczęściej łączone z rekolekcjami dla tercjarzy. Większość z tych działań była obserwowana na terenie badanego dekanatu. Jedną z pierwszych wizytacji odbyła się w 1926 r. w Fałkowie, gdzie III Zakon pozytywnie wyróżniał się aktywnością w skali dekanatu. Wizytację przeprowadził o. Wiator, który oceniając fałkowskie tercjarstwo, napisał: „Stan Zgromadzenia bardzo budujący i co do liczby i co do ducha”⁴³. Zachęcono wtedy tercjarzy do postawienia figurki św. Franciszka, która byłaby upamiętnieniem 700 rocznicy śmierci tego świętego. Plany te udało się zrealizować. Figura została ufundowana 4 października 1927 r.,

³⁹ *Dlaczego tercjarstwo nieczynne?*, KDS 1929, nr 1, s. 25–27.

⁴⁰ Tamże, s. 27.

⁴¹ Archiwum Parafii Lipa (dalej: APLi), Protokół ogólnego zebrania braci i sióstr Trzeciego Zakonu św. Franciszka odbytego w dniu 12 listopada grudnia 1929 r. w parafii Lipa.

⁴² B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 343.

⁴³ Archiwum Parafii Fałków (dalej: APFa), Kronika Parafii Fałków, b.p.

a poświęcona 18 sierpnia 1929 r. przez biskupa sufragana Pawła Kubickiego⁴⁴. Z kolei wizytacje połączone z rekolekcjami przeprowadzono m.in. w Miedzierzy, Radoszycach i Przedborzu. W parafii miedzierskiej rekolekcje odbyły się w 1930 r., przeprowadził je o. Ksawery, kapucyn z Nowego Miasta n. Pilicą. Rekolekcje były połączone z wizytacją stowarzyszenia⁴⁵. W 1936 r. o. Wiator głosił nauki dla kół w Przedborzu (17, 18, 19 czerwca) i w Radoszycach (20, 21, 22 czerwca)⁴⁶. Rekolekcje w Radoszycach miały niecodzienny przebieg. Rekolekcionista w obecności tercjarzy krytykował tamtejszego proboszcza (Dyrektora III Zakonu w parafii) za nieobecność na rekolekcjach. Inni proboszczowie, stając w jego obronie, zarzucali z kolei o. Wiatorowi, że: „nie kazał przyjmować biednych do tercjarstwa, bo nie płacą składek”. Ponadto księża podnieśli inne zarzuty, m.in. takie, że zakonnik krytykował wydawanie pieniędzy ze składek na książki jako bezcelowe oraz nie zalecał kupowania czasopism z kasy bractwa niezwiązanych bezpośrednio z tercjarstwem. Mimo tych zgrzytów ks. Antoni Ręczajski (dziekan dekanatu radoszyckiego) załagodził konflikt, apelując do proboszczów, by urządzali po parafiach rekolekcje dla tercjarzy⁴⁷. Dziekan w trosce o rozwój tercjarstwa starał się mobilizować księży, aby poświęcali tej organizacji więcej uwagi. Podpisana przez niego Instrukcja dla Księży Dyrektorów Dekanatu Radoszyckiego wyraźnie sugerowała, że duchowny powinien uczestniczyć w każdym zebraniu tercjarzym⁴⁸. Umieszczenie tego zapisu w pierwszym punkcie instrukcji było zapewne reakcją na wspomniane już przypadki niedopełniania tego obowiązku w prowadzeniu III Zakonu.

Kulminacją formacji tercjarzy było urządzenie w 1929 r., z inicjatywy ks. Jana Dąbrowskiego, Kongresu Tercjarzy Dekanatu Radoszyckiego. Kongres odbył się w parafii Fałków. Był poprzedzony trzydniowymi rekolekcjami, które jak poprzednio (w 1926 r.) prowadził o. Wiator. W czasie spotkania tercjarze, „choć składali się oni przeważnie z ludu prostego”, zostali „wysoko podniesieni na du-

⁴⁴ ADS, Akta Parafii Fałków (dalej: AkPFa), Odpis protokołu wizyty pasterskiej bp Pawła Kubickiego w parafii Fałków z dn. 19 lipca 1929 r.; APFa, Kronika Parafii Fałków, b.p.

⁴⁵ APMie, Kronika Parafii Miedzierza, s. 50, 62, 72.

⁴⁶ ADS, Akta dekanatów dotyczące tercjarstwa (1909–1949), Telegram tercjarzy w Radoszycach i Przedborza do biskupa Jana Kantego Lorka z dn. 22 czerwca 1936 r.; tamże, List biskupa Jana Kantego Lorka do Ojca Wiatora, Kierownika Rekolekcji dla Tercjarzy w Radoszycach z dn. 22 czerwca 1936 r.; ADS, Akta Konferencji i Kongregacji Dekanalnych (1935–1938), Protokół kongregacji dekanalnej odbytej w Radoszycach dn. 4 czerwca 1936 r.

⁴⁷ ADS, Akta Konferencji i Kongregacji Dekanalnych (1935–1938), Protokół kongregacji dekanalnej odbytej w Pilczycy dn. 19 listopada 1936 r.

⁴⁸ ADS, Akta dekanatów dotyczące tercjarstwa (1909–1949), Instrukcja dla Księży Dyrektorów Dekanatu Radoszyckiego (brak daty, pod instrukcją podpis ks. Antoniego Ręczajskiego).

chu". W czasie kongresu członkowie III Zakonu omawiali aktualne problemy życia Kościoła w Polsce. Uchwalili kilka rezolucji, m.in. w sprawie ślubów i rozwodów cywilnych⁴⁹ oraz w sprawie projektowanego zmniejszenia godzin religii w szkołach⁵⁰. Wymienione rezolucje świadczą, że tercjarze stawali w obronie wiary i byli orężem Kościoła w walce o zachowanie religii w przestrzeni publicznej. Nie zmienia to jednak faktu, że tercjarstwo w dekanacie radoszyckim, jak i szerzej w diecezji sandomierskiej oraz w Polsce, nie spełniło pokładanej w nim nadziei na ożywienie religijne w parafiach. Podejmowane inicjatywy lokalne i diecezjalne nie przyniosły pobudzenia działalności III Zakonu. Jak zauważył ksiądz Stanaszek, choć statystyki nie wyglądały niepokojąco, gdyż stan liczebny tercjarzy był raczej stały, to „fakty mówiły o prawie zupełnej bierności”. Rozumieli to kolejni biskupi i oni już nie wiązali szczególnych nadziei z działalnością tej organizacji. Podobna postawa udzielała się zapewne i klerowi w diecezji⁵¹.

W związku z powyższym, trudno mówić o szerszej działalności III Zakonu w dekanacie. Działalność stowarzyszenia koncentrowała się głównie na kwestiach organizacyjnych, formacji tercjarzy, prenumeracie prasy katolickiej i udziale w uroczystościach religijnych w parafiach. Przykładem stosunkowo wszechstronnej działalności było tercjarstwo w parafiach Miedziera i Lipa. W parafii miedzierskiej systematycznie prowadzono nowicjat. Obywały się regularnie spotkania, podczas których wygłaszano odczyty i pogadanki o tematyce formacyjnej. Inspiratorką i motorem działalności tercjarzkiej była tu pani Dujkowa, siostra proboszcza księdza Jana Kwietnia. Być może sukces tego koła był związany z doborem ludzi do III Zakonu. W parafii, zgodnie z sugestiami ukazującymi się na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej”, nie przyjmowano do kół tercjarzskich osób starszych i nieumiejących czytać⁵². Z kolei w parafii Lipa zebrania tercjarzy odbywały się co miesiąc⁵³, zwykle w piątki, według stałego schematu. Najpierw

⁴⁹ Por.: K. Krasowski, *Próby unifikacji osobowego prawa małżeńskiego w II Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1994, z. 3, s. 488.

⁵⁰ APFa, Kronika Parafii Fałków, b.p.; APLi, Protokół ogólnego zebrania braci i sióstr Trzeciego Zakonu św. Franciszka odbytego w dniu 12 listopada grudnia 1929 r.

⁵¹ B. Stanaszek, *Duchowieństwo*, s. 343.

⁵² APMie, Kronika Parafii Miedziera, s. 29.

⁵³ W miesiącach letnich (lipiec, sierpień, wrzesień) z powodu prac polowych spotkania zazwyczaj były krótsze. Nie czytano wówczas czytanek duchowych i nie było konferencji. W miesiącu poświęconym Najświętszej Maryi Pannie w październiku nie odbywały się czytania duchowe, lecz odmawiany był wspólnie różaniec. W maju i czerwcu zamiast czytanek była litania (w maju do Najświętszej Maryi Panny, a w czerwcu do Najświętszego Serca Pana Jezusa). Jeżeli nabożeństwo przypadło w Wielkim Poście, to po nim była droga krzyżowa, już bez spotkania, konferencji i lektury duchowej.

kapłan odprawiał nabożeństwo do Serca Pana Jezusa, w czasie którego wszyscy członkowie przystępowali do komunii św. Po nabożeństwie wspólnie odmawiano oficjum. Następnie ksiądz dyrektor odczytywał konferencję duchową, która zawsze była tematycznie związana z osobą św. Franciszka⁵⁴. Po konferencji przyjmowano nowych członków i omawiano bieżące sprawy organizacji. Na zakończenie proboszcz rozdawał tercjarzom prasę prenumerowaną specjalnie dla nich: „Przewodnik Katolicki”, „Rodzinę Seraficką”, „Posłańca Serca Pana Jezusa”, „Dzwonek III Zakonu”, „Rycerza Niepokalanej”. W parafii Lipa nie prowadzono prenumeraty czasopisma tercjarzy „Wiadomości Tercjarskie”. W skali dekanatu periodyk ten sprowadzał tylko ksiądz Jan Snopczyński, proboszcz Stanowisk. W 1938 r. sprowadzał dla swoich tercjarzy 5 egzemplarzy tej gazety⁵⁵. Prenumerata prasy była jednym z ważniejszych zaleceń dla III Zakonu (*Instrukcji dla Zgromadzenia III Zakonu*), apelowano, by zamawiać jak najwięcej prasy religijnej⁵⁶. Koła tercjarskie, o ile pozwalały na to środki finansowe, miały organizować biblioteczki tercjarskie, stąd zalecenie, by co roku kupować książki. Z biblioteki mogli korzystać tylko tercjarze.

Można przyjąć, że jedną z form aktywności religijnej tercjarstwa był również udział w publicznym kulcie w parafiach. Ze względu na rolę, jaką miał odgrywać III Zakon, tercjarzy wyróżniano w czasie uroczystości kościelnych. Zajmowali pierwsze miejsca w kościołach w czasie nabożeństw, szli na czele pochodów i procesji⁵⁷. Taki zwyczaj był też propagowany przez proboszczów w dekanacie radoszyckim, którzy z urzędu pełnili funkcję dyrektorów kół. Przykładowo w parafii Lipa tamtejszy proboszcz zachęcał do tego, by w czasie nabożeństw tercjarze przodowali w śpiewie i na procesjach⁵⁸. Wyróżnianie członków III Zakonu przez księży, nadgorliwość w służbie i nadmierne umoralnianie otoczenia nie wpływało na spopularyzowanie idei św. Franciszka, a nawet budowało negatywny wizeru-

⁵⁴ W 1929 r. w parafii Lipa tematyka konferencji duchowych była następująca: w kwietniu „Święty Franciszek u stóp Tabernakulum”, w czerwcu „Święty Franciszek u stóp Dziewicy”, w sierpniu i w listopadzie „Święty Franciszek w stosunku do bliźnich”; APLi, Protokoły zebrań tercjarzy w parafii Lipa z wymienionych miesięcy w 1929 roku.

⁵⁵ ADS, Akta Statystyki Diecezji, Dekanat Radoszycki, Materiał do katalogu diecezjalnego z parafii Stanowiska z 1938 r.

⁵⁶ ADS, Akta dekanatów dotyczące tercjarstwa (1909–1949), Instrukcja dla Zgromadzenia III Zakonu Św. Franciszka w parafiach dekanatu radoszyckiego (brak daty, pod instrukcją podpis ks. Antoniego Ręczajskiego).

⁵⁷ W. Mysłek, *Kościół katolicki*, s. 462.

⁵⁸ APLi, Protokół ogólnego zebrania braci i siostr Trzeciego Zakonu św. Franciszka odbytego w dniu 5 sierpnia 1928 r.; tamże, Protokół ogólnego zebrania braci i siostr Trzeciego Zakonu św. Franciszka odbytego w dniu 7 stycznia 1927 r.

nek tercjarzy. To zjawisko było widoczne nie tylko w dekanacie radoszyckim, lecz także, jak wynika z badań szczegółowych, w innych dekanatach, np. miechocińskim⁵⁹.

Podsumowując rozważania, trzeba stwierdzić, że w okresie międzywojennym jedną z liczniejszych organizacji religijnych w dekanacie radoszyckim był III Zakon Św. Franciszka. Koła tercjarzy istniały we wszystkich parafiach dekanatu. Tercjarstwo dzieliło się na gałąź męską i żeńską. Liczniejsze były koła żeńskie. Kobiety stanowiły około 90% wszystkich członków tercjarstwa w dekanacie. Do III Zakonu należeli głównie mężczyźni żonaci i zamężne kobiety rekrutujące się głównie ze środowiska chłopskiego. Obecność III Zakonu w założeniu miała wspierać życie religijne w dekanacie. W praktyce, mimo dużej liczebności, tercjarze nie przejawiali większej aktywności i nie stali się ważnym czynnikiem rozbudzenia życia religijnego w parafiach. Te ustalenia w dużej mierze dopełniają badania ogólnokrajowe, w których wskazuje się na niewykorzystany potencjał tercjarstwa.

BIBLIOGRAFIA (BIBLIOGRAPHY)

Archiwalia

Archiwum Diecezjalne w Sandomierzu
 Akta Bractw (1918–1929), Dekanat Radoszyce
 Akta dekanatów dotyczące tercjarstwa (1909–1949)
 Akta Konferencji i Kongregacji Dekanalnych (1935–1938)
 Akta Parafii Fałków
 Akta Parafii Przedbórz
 Akta Statystyki Diecezji, Dekanat Radoszycki

Archiwa parafialne
 Archiwum parafii Fałków
 Kronika Parafii Fałków
 Archiwum Parafii Lipa
 Archiwum Parafii Miedziera
 Kronika Parafii Miedziera

Źródła drukowane i niepublikowane

Bogdański C., *Organizacje i działalność III Zakonu Ś.O. Franciszka*, Kraków 1926.

⁵⁹ Relacja ustna Janiny Bednarczyk, Wilczkowice 2005 – zbiory prywatne autora; Relacja ustna Józefy Basiak, Lewoszczów 2005 – zbiory prywatne autora; L. Łysiak-Kosowska, *Życie religijne w dekanacie Miechocin w latach 1918–1939*, Gorzyce 2012, s. 239–240.

- Dlaczego tercjarstwo nieczynne?*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1929, nr 1, s. 25–27.
- Elenchusy diecezji sandomierskiej z lat 1933–1939.*
- Grabowski I., *Prawo kanoniczne*, Warszawa 1948.
- Katechizm Trzeciego Zakonu Św. O. Franciszka z Assyża uzupełnione przez O. Viatora a Mojówka kapucyna*, Warszawa 1914.
- Katechizm Trzeciego Zakonu świeckiego założonego przez Św. Franciszka, a zreformowanego przez Leona XIII Papieża*, Włocławek 1914.
- Konferencja Ks. Dziekanów z 19–20 października 1926 r.*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1926, nr 11, s. 316–317.
- Konferencja XX. Dziekanów z 25–26 października 1921 r.*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1921, nr 12, s. 184.
- Konferencja XX Dziekanów z 15–16–17 września 1920 r.*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1920, nr 10, s. 215–216.
- Leśniewicz A., *Duszpasterstwo parafii Fałków w latach 1918–1939*, mps, [b.d.].
- Praca duszpasterska parafii diecezji sandomierskiej. Parafia Przedbórz*, „Rocznik Diecezji Sandomierskiej” 1930, s. 138.
- Protokół Konferencji Księży Dziekanów z 19–20 października 1926 r.*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1926, nr 11, s. 316–317.
- Protokół Konferencji Księży Dziekanów z 25–26 października 1927 r.*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1927, nr 11, s. 300–302.
- Ryx M., *Odezwa do duchowieństwa diecezji sandomierskiej w sprawie 700-letniej rocznicy założenia 3-go Zakonu św. Franciszka*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1921, nr 6, s. 90–91.
- W sprawie tercjarstwa z okazji jubileuszu 700-lecia śmierci świętego Franciszka z Asyżu*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1926, nr 7–8, s. 218–219.
- Wójcik, *Rozwój duszpasterstwa*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1969, nr 4
- Wykaz erygowanych Kół III Zakonu w poszczególnych parafiach*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1926, nr 10, s. 296.
- Wykaz kół III Zakonu św. Franciszka*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 1927, nr 11, s. 314.

Relacje

- Relacja ustna Janiny Bednarczyk, Wilczkowice 2005 – zbiory prywatne autora.
- Relacja ustna Janiny Bednarczyk, Wilczkowice 2005 – zbiory prywatne autora.
- Relacja ustna Józefy Basiak, Lewoszew 2005 – zbiory prywatne autora.
- Relacja ustna Józefy Basiak, Lewoszew 2005 – zbiory prywatne autora.

Opracowania

- Bączkiewicz F., Baron J. W. Stawinoga, *Prawo Kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 1, Opole 1957.
- Krasowski K., *Próby unifikacji osobowego prawa małżeńskiego w II Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1994, z. 3.

- Kuczowski M., *Dzieje Trzeciego Zakonu św. Franciszka z Asyżu na ziemiach polskich w latach 1918–1939 w świetle czasopism tercjarskich*, Pelplin 2010.
- Łysiak-Kosowska L., *Życie religijne w dekanacie Miechocin w latach 1918–1939*, Gorzyce 2012.
- Misiaszek A., *Powstanie i rozwój historyczny parafii*, „Studia Warmińskie” 41–42 (2004–2005).
- Mysłek W., *Kościół katolicki w Polsce w latach 1918–1939. Zarys historyczny*, Warszawa 1966.
- Petrowa-Wasilewicz A., *Leksykon ruchów i stowarzyszeń w Kościele*, Warszawa 2000.
- Reguła i życie braci i siostr Trzeciego Zakonu Regularnego. Tekst – komentarz – historia*, oprac. G. Bartoszewski, Warszawa 1992.
- Stanaszek B., *Duchowieństwo Diecezji Sandomierskiej w latach 1918–1939*, Lublin 1999.
- Wyczawski H., *Działalność religijna i społeczna, w: Historia Kościoła w Polsce*, t. 2, cz. 2, Poznań 1979.

O autorach:

dr hab. Jerzy Gapys – historyk, profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Zainteresowania badawcze: dzieje elit społecznych, gospodarczych i politycznych (ziemiaństwo i duchowieństwo) w I połowie XX w., działalność dobroczynna społeczeństwa polskiego w okresie II wojny światowej, funkcjonowanie systemu okupacyjnego w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945, konspiracja zbrojna i polityczna 1939–1945, życie codzienne w GG 1939–1945.

e-mail: jgapys@ujk.edu.pl

dr Zbigniew Kowalczyk – nauczyciel (polonista, teolog, historyk), Szkoła Podstawowa im. św. Jana Pawła II w Wilczkowicach/dyrektor.

Zainteresowania badawcze: historia Kościoła w I połowie XX w., religijność kieleckiej wsi w I połowie XX w., dzieje parafii wiejskich, wsi i małych miast na Kielecczyźnie.

e-mail: zbyszekowalczyk@wp.pl